

HIC EST FINIS

P. De Vooght sice uznává jako nejdůležitější osobu při vzniku kalicha Jakoubka ze Stříbra, který dal k němu podnět, teoretické zdůvodnění a vtiskl mu i praktickou podobu, ale nehodlá pominout ani ostatní vlivy. Myšlenka kalicha totiž visela ve vzduchu.¹ Touto svou formulací prošlápl cestu i dalším badatelům. Je vždycky výhodnější připustit více možností a vydat se širokou cestou, než se šplhat po strmé pěšince. Drželi jsme se této cesty i my?

Postavme tedy vedle sebe ony dva nejdůležitější sloupy raného českého utrakvismu, Jakoubka ze Stříbra a Mikuláše z Drážďan.

U Mikuláše jsme prokázali, že nepřišel do Čech jako utrakvista a že ani v jeho pracích, které od roku 1412 napsal v Praze, nenacházíme nejmenší náznaky kalicha. Na tomto místě může zaznít námitka, že Mikulášovi zbytečně udělujeme handicap, když hledáme to, co není v oné době ani u Jakoubka, a že podmínky by měly být vyrovnané. Podmínky však rozhodně vyrovnané nebyly. Jakoubkova první utrakvistická díla jsou prokazatelně starší než díla Mikulášova, Jakoubek se v přítomnosti Mikulášově zmiňuje o zjevení, kterého se mu dostalo v otázce kalicha, a konečně Jakoubek od samého počátku vystupuje jako nejvýraznější utrakvistická autorita, což nebylo dáno jen jeho postavením v husitském táboře po odchodu Husově na venkov, ale právě i jeho úsilím o zavedení kalicha. Není pravděpodobné, jak slyšíme od Ondřeje z Brodu v kvestii *Utrum licitum sit seu an debeat Christi populus laicalis sub utraque specie sacramentali communicare*, zřejmě nejstarším Ondřejově protiutrakvistickém díle, aby se tak dlouho mýlili všichni křesťané, ale jediný člověk se nemýlil.² A Ondřej, který byl přítomen počátkům kalicha, vidí u těchto počátků jediného člověka — Jakoubka.

Mikuláše jsme tedy vyloučili jako možného původce kalicha, ale jak je tomu s jeho přínosem heuristickým, který rovněž bývá vyzdvihován?

Mikuláš se nikterak neostýchal převzít dlouhé pasáže z Jakoubkových děl do svého propagačního díla *Replika rektorovi v Korbachu*. Nebylo to ostatně nijak v rozporu s tehdejšími pojetím autorství. U Jakoubka však doslovné výpůjčky z Drážďanského nenacházíme. Jakoubkův sloh, tak blízký Janovovi, že z něj

¹ *Jacobellus*, s. 128–129.

² „...non est verisimile stante ecclesia hucusque, quod tam diu a nativitate Christi usque hodiernum diem errassent tot et tanti et tota christianitas, sed quod solus unicus homo non erraret...“ (KADLEC, J.: *Studien*, s. 162).

mohl bez větších změn opisovat, je totiž vzdálen právnicky zabarvené mluvě Mikulášově, a tak by Mikulášův text musel projít Jakoubkovou stylistickou úpravou. U jednotlivých citátů je velmi obtížné určit, který z obou autorů ho užil poprvé. Nemůžeme přesně stanovit relativní chronologii jednotlivých děl, tyto citáty jsou často majetkem obou soupeřících táborů, kde rozhoduje jejich utrakvistická nebo subunitní interpretace. Navíc zde přistupuje důležitá otázka četných deperdit. Když jsme však alespoň sondážně (a to nejen v souvislostech s *Replikou*) srovnávali Jakoubkovo a Mikulášovo dílo i z tohoto aspektu, viděli jsme, že většina užívaných utrakvistických autorit se objevuje u Jakoubka dříve než v tvorbě Mikulášově. Drážďanský mistr se totiž po *Sermo ad clerum de materia sanguinis* a po *Collectech* na delší čas utrakvisticky odmlčel, zatímco Jakoubek v této době vytvořil celou řadu děl. Jedině citát z Cypriánova listu jsme našli dříve v pracích Mikulášových, což však nemusí znamenat, že by ho Jakoubek neznal, protože o Cypriána se hojně opíral již v traktátu *Pius Iesus* a kartaginského biskupa uvedl také jako první autoritu při přijímání maličkých.³ Naše zjištění však jsou založena jen na dochovaných písemných pramenech. Ústní porady samozřejmě zachyceny nemáme a zde mohla být situace odlišná.

Cegna⁴ akcentuje v Mikulášově tvorbě myšlenku *Omnis Cristi accio nostra est instruccio*, která se již dříve stala heslem *devotio moderna* a posléze jádrem první reformace.⁵ U Jakoubka nalézá tato slova v jeho traktátu *De cerimoniais*⁶ (jenž nevznikl dříve než roku 1415). Zmíněná myšlenka však nemusela být českým husitům zprostředkována ani Novou zbožností, ani dílem Wyclifovým,⁷ protože tento verš, ať již jako hexametr nebo v upravené podobě, se vyskytuje ve středověké literatuře velmi často; vedle autorů v literatuře již uváděných ho čteme v eucharistických souvislostech vícekrát ve výkladu na Lombardovy *Sentence* Tomáše Akvinského, dále Tomáše ze Štrasburku i jiných spisovatelů — je to tedy zřejmě *locus communis*. A tak nelze přijmout ani názor Bartošův,⁸ že husitské literatuře tuto myšlenku pravděpodobně zprostředkoval Jakoubek. Při jejím užívání Mikulášem i Jakoubkem sice musíme konstatovat, že Mikuláš ji čte (v přizpůsobené podobě) již roku 1412 v traktátu *Tabule veteris et novi coloris seu*

³ *Responsio*, col. 431.

⁴ *Appunti* s. 20. Srv. rovněž CEGNA, R. in: *De reliquiis*, s. 135–136, pozn. 110.

⁵ Srv. BARTOŠ, F. M.: *Hus, Lollardism and Devotio Moderna in the Fight for a National Bible*, CV 3, 1960, s. 251–252, 254, pozn. 30–33; MOLNÁR, A.: *Recent Literature on Wyclif's Theologie*, CV 7, 1964, s. 190–191; CEGNA, R.: *Contributo allo studio delle fonti sull'Ussitismo*. La ricerca della „Ecclesia Spiritualis“ nel Medioevo cattolico, *Studia zródłoznawcze* 20, 1976, s. 170–171, pozn. 33.

⁶ Otiskl SEDLÁK, J.: *Liturgie u Husa a husitův*, s. 151, 158.

⁷ Pravděpodobnost Wyclifova vlivu na její rozšíření v českém prostředí vyslovil H. KAMINSKY (*Master Nicholas*, s. 59, pozn. 2a), který poukazuje na její výskyt v *De civili dominio* i jiných dílech Evangelického doktora.

⁸ *Hus, Lollardism and Devotio Moderna*, s. 252.

Cortina de Anticristo,⁹ ale jak zde, tak i v pozdějších *Punctech*¹⁰ neuvádí jako svůj zdroj Alberta Velikého.¹¹ Jakoubek ji užil i ve starších pracích než je traktát *De cerimoniais*, opakuje ji totiž od dob své universitní kvestie *Quia heu in templis*¹² a ve svých dílech ji důsledně přebíral právě od Alberta. (Mikuláš ji z jeho díla cituje poprvé až v *Collectech*,¹³ tedy později než Jakoubek).

Také sledování dalších myšlenek či principů je velmi obtížné. J. Nechutová přiznává Mikulášovi přínos v zavedení termínu *consuetudo*.¹⁴ Nicméně i zde vystupuje ještě před Mikulášem Jakoubek, používající *consuetudo*, ovšem v pojetí janovovském, v kvestii *Quia heu in templis*.¹⁵ Tím však neupíráme Mikulášovi jakoukoliv aktivitu a nevylučujeme ani určitou spolupráci. Velmi krásný příklad takové spolupráce vidíme o něco později u přijímání maličkových. Jakoubek dal počáteční impuls, Mikuláš rozvinul počáteční teologické zdůvodnění a Jakoubek konečně participoval i na prosazení praktické podoby, které se však Mikuláš již nedomohl. V počátcích utrakvismu však břemeno iniciativy spočívalo především na bedrech Jakoubkových.

Při odmítnutí Mikulášova importu myšlenky kalicha je nutné zdůraznit, že vývoj *sub utraque* můžeme sledovat od poměrně primitivní formy v kvestii *Quia heu in templis* až po formu rozvinutou v mladších pracích. Na počátku nestálo žádné hotové dílo. Nové prvky se většinou rodily v bolestech ostrých polemik. A právě tyto fáze růstu můžeme sledovat v počátečních dílech Jakoubkových; první utrakvistická práce Mikulášova, *Sermo ad clerum de materia sanguinis*, je již dílem v určitém smyslu hotovým. Mikuláš byl tedy v utrakvistické teorii i praxi pouze důležitým pomocníkem vlastního původce kalicha, Jakoubka ze Stříbra. Mohutná postava rázného Němce¹⁶ je zakryta maličkým Jakoubkem.

Jakoubek ze Stříbra nám poskytuje výběr několika možností vlivů, které na něj před zavedením kalicha působily.

Neodlišíme se od příliš početné skupiny, když odmítneme působení Wyclifovy remanenční teorie. Jakoubkův kalich vychází z jeho víry v reálnou přítomnost Kristovu v eucharistii, jejíž účinek ještě zmnožuje důrazem, položeným na krev Páně vylitou na kříži. Wyclifova remanence tento akcent na reálnou přítomnost přinejmenším postrádá, pokud ji vůbec nepopírá.

⁹ *Master Nicholas*, s. 59.

¹⁰ Nevydána (srv. *Master Nicholas*, č. 6, s. 29–30), rkp. PUK IV G 15, f. 4r^a.

¹¹ ALBERTUS MAGNUS: *Liber De sacramento Eucharistiae*, d. III, tr. II, c. V, *Opera XXI*, s. 62.

¹² V autoritách připojených ke kvestii, rkp. PUK V G 7, f. 22r. Dále např. *Pius Iesus*, s. 84, *Responsio*, col. 484, *Magna cena*, s. 135.

¹³ F. 219v^b, 222r^a.

¹⁴ *Místo*, s. 53–55.

¹⁵ Rkp. PUK X H 10, např. f. 118r–v.

¹⁶ Tuto Sedlákovu charakteristiku Mikuláše je ovšem nutné brát se zřetelem k jeho významu a nikoliv fyzickým dispozicím, jak jsme zde učinili my.

Více badatelů připouští vliv eucharistických zvyklostí východní církve. Českému prostředí příslušné znalosti zprostředkoval Jakoubkův přítel Jeroným Pražský, který se vrátil z Litvy do Prahy v době těsně před prvními úvahami o přijímání podobojí v Jakoubkových kázáních. Ale Jeronýmův dřívější návrat z pravoslavných zemí se obešel bez jakýchkoliv změn v české liturgické praxi. A navíc úvahy o řeckých eucharistických praktikách se nám sice u raných českých utrakvistů objevují poměrně brzy, rozhodně však ne v samých počátcích. Tyto myšlenky se také postupně vyvíjejí, jak vidíme vlastně i v případě náznaků, rozvoje myšlenky a uplatnění přijímání maličkých.

Širokou cestou prošlapanou mnohými předchůdci se pak vydáváme při ocenění vlivu četby *Regulí* Matěje z Janova na Jakoubka. Počáteční utrakvismus je většinou vyjadřován Janovým textem v utrakvistickém přepracování. Jakoubek měl nejdříve *cognitio* a na jeho základě mu bylo dáno *revelatio*. A Jakoubkovo poznání bylo zprostředkováno právě Janovovými eucharistickými traktáty. Při jejich promýšlení pak dospěl, formován vírou v reálnou přítomnost Kristovu v eucharistii a pseudodionysiovským novoplatónským realismem s pojetím eucharistie jako smyslové cesty k duchovní skutečnosti, k přesvědčení o nutnosti přijímat krev Páně z kalicha.

S tímto přesvědčením vstoupil již před polovinou roku 1414 na universitní kolbiště a do konce roku se utkal v literárních bitvách s katolickým odpůrcem Ondřejem z Brodu. Nenechal se v něm zvíkat ani odporem ve vlastních řadách, ani nepřiliš kladným přístupem Husovým, kterého vyhocením situace v husitském táboře vlastně přinutil zaujmout kladné stanovisko a dát utrakvistu oficiální schválení „nejvyšší“ autority. Kalich, po dlouhá desetiletí živen touhou po časté eucharistii, se záhy rozšířil a stal se vlastně i symbolem označujícím nové hnutí.

Nebývá příliš prozíravé oddělovat svůj hlas od ostatních. Betlémský kazatel Havlík učinil toto rozhodnutí a bez ohledu na následky napsal:¹⁷ „*Spem firmam habens quod in hoc non errabo.*“

¹⁷ S. 144.

